

Марко Стојановић

ПРОМЕНЕ СТАТУСА КРОЗ МИТ О ПЕВАЧУ НОВОКОМПОНОВАНЕ НАРОДНЕ МУЗИКЕ

Проучавање савремене културе у нас не може заобићи тако занимљив феномен какав је већ током дужег периода новокомпонована народна музика (скраћено: НКН музика). Специфично настала и уобличена на нашем тлу у вакууму између фолклорне музике и захтева масовне културе која све више осваја, она неоспорно захтева одређену пажњу. Ова музичко-естрадна делатност прошла је до данас дуг пут, од недефинисаних елемената у почетку, до садашње високо развијене „индустрије за производњу песама“. НКН музика данас има широк круг поклоника и прераста у појаву коју је немогуће занемарити, тим више што је за неке друштвене слојеве постало важно обележје управо то што слушају НКН музику.

Сопственим сазревањем, при том као евидентан део масовне културе¹, НКН музика, уз помоћ медија, успева да прерасте своје основно музичко значење и постаје нешто више, стварајући у јавности идоле од певача који је изводе. Познатим процесом идентификације и пројекције успеха, ти певачи за обожаваоце постају узорни понашања, културни хероји².

Овај рад биће покушај анализе значења митске приче о певачу НКН музике Мирославу Илићу, која је уобличена у штампи. То нам омогућује данашња реална несразмера социјалног статуса обожаваоца овог певача, и пожељног статуса који нуди митска прича. Само значење оваквог мита говори о „реалној“ могућности превазилажења оваквог непожељног статуса слушаоца НКН музике.

Синтагматика мита

Већ неколико генерација породица Мирослава Илића живи у селу Мрчајевци код Чачка³. Родитељи певача живели су у срећном

¹ Упоредити: *Трибина Нова народна музика*, часопис Култура бр. 8; Београд 1970, 93.

² Упоредити: Е. Морен, *Дух времена I*, БИГЗ, Београд 1979, 130.

³ Списак чланака и наслов биографије Мирослава Илића на основу којих је уобличена синтагматика мита налази се у дипломском раду на одељењу за етнологију Филозофског факултета у Београду: Марко Стојановић, *Етнoлошки приступ проучавању популарности новокомпоноване народне музике (Мирослав Илић — мит о народњачкој звезди)*, напомена 37.

браку и уз велику љубав одгајали сина јединца, а он је, као свако сељачко дете, провео детињство у игри са вршњацима. Мирослав тврди како је увек помагао оцу на њиви и чувао стоку. Дечак је одмалена показивао интересовање за песму, што није чудно с обзиром на то да и отац и мајка лепо певају. Првим песмама научила га је мајка певушећи у кући после напорног рада, све док син не би научио севадалинке, које је највише волела. Свој први јавни наступ Мирослав је имао у основној школи, на приредби за коју га је пријавила мајка. Дечака је тада запазио познати композитор Обрен Пјеговић, који је родитељима понудио да дечак наступа у групи *Распевана Шумадија*, првој фолклорној групи која у Србију доноси нову народну музику. Како гласом тако и ношњом у којој је певао, дечак је најзапаженији, сви памте „малог у антерији што лепо пева“. Са једанаест година снимио је плочу за Радио-Ниш и наступио на концертима у Дому Синдиката, па тај успех дечака одваја од учења. Није више одличан ученик као раније, па мајка забрањује даље настапе док не поправи успех. Сматрала је да је школа преча од свега.

Полазак у средњу школу у Чачку одваја Мирослава први пут од родног села, што га тешко погађа. Најпре је желео у Војну гимназију, како сам тврди, да буде добар официр домовини, али је одбијен због лошег слуха, па му преостаје једино гимназија у Чачку. На срећу, тамо упознаје једину љубав свог живота, супругу Гордану. После гимназије, Мирослав се уписује на Електротехнички факултет у Скопљу, али испити му не иду од руке јер чезне за својом Горданом. Она због њега бежи од куће и венчавају се у Скопљу. Срећан брачни пар се враћа у село, а Мирослав се уписује на Вишу техничку школу у Чачку како не би губио време. Постепено преузима одговорност за своју трочлану породицу, јер се родила кћер, па све чешће размишља о повратку певању као извору прихода. У правом тренутку Обрен Пјеговић нуди изворну мелодију *Девојка из града*, која се музичким квалитетима издваја од осталих НКН песама. Тиме је утрт пут, пут ка слави овог певача кристалног гласа, за кога се тврди да би данас био оперска величина да је школовао глас. Тако он постаје један од најтраженијих на естради, а врхунац успеха представља победа на фестивалу „Илица“ који је постигао у одсуству, јер је због болести, уместо наступа уживо, емитован само снимак његове песме. То је био јединствен преседан на нашој естради.

Успеси су праћени кризама. Најпре смрт мајке и све лошије плоче због тога, као и позив за војску. По повратку, поново постаје најбољи што је само њему успело у НКН музици. Мирослав стоји на супрот осталима, јер у НКН музици једини инсистира само на квалитетима свог гласа. Публика је мотив који га приморава да се сав преда песми ма где певао, па није чудно да на његовим концертима публика вриште и бацају одећу увис као на рок концертима. Јединствено, тврде чак и интелектуалци који га слушају: „НКН музика је једно, али Мирослав је нешто сасвим друго“. Уз име овог певача су увек везиване само песме најблискије традиционалном фолклору, а никада шунд, па га и због тога многи воле.

Естрадни успех ниуколико није променио Мирослава, он остаје „онај стари“ кога знају пријатељи и који одувек живи у родном селу.

По његовим речима, и данас је његово највеће задовољство пецање са друговима и песма на прелима и свадбама у родним Мрчајевцима, које „не би мењао ни за какав град“. Сви који га знају такође говоре да је остао Шумадинац, који после напорних туренија хита најпре да помогне оцу на имању. Многи не верују у његов срећан брак уз двоје деце, али Мирослав тврди да је то стварност.

Личност Мирослава Илића истиче однос према послу којим се бави. Он јавно иступа у заштиту НКН музике и својих колега са естраде, па тврди да је шунда свуда више него у НКН музици. Његов став је да то није шунд, насупрот многим рок песмама против којих се нико не буну. Певачи НКН музике поштено и с муком зарађују свој хлеб у време кризе и једини су који људима пружају мало утехе. Публика воли ту музику, а познато је да је култура онаква какав је народ. Ипак, Мирослав признаје да постоје криминалне радње на естради, што се свеједно не сме поистовећивати са целокупном НКН музиком.

Друштвена покретљивост и портрет слушалаца НКН музике

Програмска концепција РТВ експлицитно говори о опредељености слушалаца за НКН музику јер се чак проста већина опредељује за ту музику као најбољу, па можемо рећи да су медији „окупирани њом“⁴. Социолошка истраживања говоре како се за ову музику опредељују најчешће људи „у напону снаге“, од 15 до 35 година, док по социјалним слојевима највише обожавалаца НКН музике има међу пољопривредницима, рударима и индустријским радницима. За њима следе домаћице и изненађујуће висок процент ученика и студената⁵. Социјални портрет обожавалаца НКН музике још боље се може сагледати ако наведемо резултате истраживања појаве световне религиозности, тачније њеног појавног дела названог „естрадна идолатрија“⁶. Таквом обожавану најсклонији су поново пољопривредници, као и неквалификовани и полуквалификовани радници (даље НК и ПК радници), а затим домаћице. Социјално су тој идолатрији најсклонији људи слабог имовног стања и образовног нивоа, претежно они који се баве физичким радом (у питању је опет старосна група од 15 до 35 година)⁷. Поређење резултата о тој врсти световне религиозности са резултатима о томе ко највише слуша и воли НКН музику

⁴ Опширније: Љ. М и љ к о в и ћ, *Неке развојне карактеристике музичких програма локалног радија у Србији*, Центар за истраживање програма и аудиторинума РТВ Београд, Извештаји и анализе бр. 16, Београд 1985, 13.

⁵ Исто, *Допунска питања из ЈУВАР '81 о односу аудиторинума према музичким садржајима у СР Србији и СР Македонији*, Исто, 17, 20, 25, 7—14.

⁶ Овде појам естрадне идолатрије означава некритичко обожаване естрадних звезда које је праћено жељом за идентификацијом и пројекцијом сопствене жеља за успехом. Такво обожаване иде до крајности у којој појединци доживљавају религиозну катарзу при сусрету са својим идолом. Упоредити, Д. Пангић, *Световна и класична религиозност у Београду*, Институт друштвених наука — Центар за истраживање јавног мњења, Извештаји и студије бр. 224, Београд 1983, 191.

⁷ Исто, 192—195.

потврђује знатну подударност међу тим социјалним слојевима, па ћемо стога с разлогом претпоставити да је у већини случајева реч о истим људима.

Слику о реалном друштвеном положају слојева који слушају НКН музику стећи ћемо ако установимо њихове могућности за вертикалну друштвену проходност (даље: ВДП) у узлазном смеру. Због тога ћемо упоредити стање у друштвеној структури шездесетих година са данашњим стањем. У оно време је друштво било у економском успону, па постоји значајна мобилност за промену статуса свих који то желе. Индикативно је да су пољопривредници и слој НК—ПК радника у то време представљали „пролазне“ делове друштвене структуре из које су регрутовани, у веома високом проценту, припадници свих осталих друштвених слојева. Шездесетих година су радничка занимања на друштвеној лествици била више цењена од службеничких, као што је и слој занатлија приватника био један од најцењенијих слојева у друштву. Пожељност тог слоја се види утолико више што, осим радника и пољопривредника, службеници који су доста високо у хијерархији радних места желе да промене свој положај и постану занатлије. С друге стране, припадници слоја занатлија неометано мењају свој статус чак до „најелитнијих“ слојева. Уопштено речено, стање шездесетих година у друштву омогућава припадницима „мануелних слојева“ да неометано попуњавају најпожељнија места и постану припадници „немануелног слоја“ (руководиоци)⁸.

Садашње стање друштва говори о променама насталим услед процеса малаксавања привредне делатности, који започиње отприлике седамдесетих година. Мобилност друштва је знатно смањена, слојеви се све чешће самообнављају, а то све води затвореној друштвеној структури. Пољопривредници и раднички слојеви данас систематски бивају ометани у тежњама за променом статуса. Такво стварање друштвених неједнакости омогућује потенцирање неких канала за узлазну ВДП. Образовни канал (могућност школовања) постаје полупропусна мембрана која потомке немануелних слојева промовише на висок друштвени положај, док деца радника и пољопривредника остају знатно ниже на друштвеној лествици. Социјално порекло на тај начин постаје значајан чинилац и препрека за реализацију пожељног статуса. Занимљиво је навести постојање новог слоја у друштву, који је директно произишао из занатлија („мали привредници“). Они егзистирају ван доминантних самоуправних односа, па можемо навести како се управо због тога њиховим припадницима онемогућава прелазак у друге слојеве, а поготову у најпожељније немануелне групе. Такав став друштва поистовећује их са пољопривредницима и радницима у њиховом непожељном статусу.

Као последње, треба навести евидентан проблем незапослености младих људи као извор друштвених неједнакости. Људи високог образовања, захваљујући томе што обављају послове неадекватне њиховим квалификацијама, чак имају тенденцију силазне ВДП. Све то,

⁸ Резултати су наведени на основу социолошких истраживања широм земље. Опширније: В. Милић, *Осврт на друштвену покретљивост у Југославији*, часопис „Статистичка ревија“ бр. 3—4, Београд 1960, 186—211.

уз податак како наведени мануелни слојеви, уз непожељан статус у друштву, не поседују „културни капитал“, тачније друштвену моћ, сведочи о томе како је адекватно навести да доминантни односи у данашњем друштву попримају класни карактер. Тако неки социолози заступају мишљење да се већ може говорити о конфронтацији „класе колективних власника“ према радничкој класи⁹.

Митска друштвена покретљивост и социјални корени мита

Прича о успеху Мирослава Илића је позитивно решење егзистенције насупрот социјално непожељном статусу који имају његови слушаоци. Како НКН музика припада као феномен масовној култури, претпоставићемо да такав модел успеха, путем пројекције жеља обожавалица на своју „звезду“, нуди „потрошачима мита“ примамљив начин за промену положаја у друштву. Тада овакво значење мита можемо назвати митском друштвеном покретљивошћу за слојеве који слушају НКН музику.

Јунак наше митске приче, по синтагматици, помаже оцу на њиви. Тиме показује да цени и воли занимање којим се његов отац бави, а имплицитно такав став треба да пренесе како је, ако једна естрада звезда поред сопственог јавног успеха цени и упражњава пољопривреду, то занимање пуноправно осталима. На неки начин, такав став из мита говори да је пољопривреда значајнија од „урбаних“ занимања, јер Мирослав бива принуђен да пева како би обезбедио егзистенцију, али, и поред успеха, више воли и цени пољопривреду. Социјално порекло пољопривредника постаје онај фактор који омогућује промену статуса у друштву, што посредно изједначава овај слој са осталима. Рад на земљи, се може изједначити са мануелним радом уопште, па тако и остала радничка занимања добијају митску сатисфакцију. Следеће значење које мит нуди својим „потрошачима“ јесте да њихов сеоски начин живота означава потенцијал за постизање вишег статуса, као што је то постигао Мирослав Илић успехом на естради. Морална сатисфакција коју мит значи за пољопривреднике и раднике праћена је материјалном сатисфакцијом која је важна ако знамо да је, генерално узевши, слој пољопривредника и НК—ПК радника најсиромашнији у нашем друштву. То што смо навели указује на значење које је у овом случају крајњи циљ, а то је ревалоризовање социјалног порекла „потрошача“ мита.

⁹ Данашње стање ВДП у Југославији које смо навели у раду резултат је неколико паралелних истраживања која у резултатима показују подударности, и наводе се као целина за стање у Југославији. Опширније: Д. Мркић и Ђ. Средњи слојеви у Југославији, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд 1987; М. Богдановић, Друштвене неједнакости и вертикална друштвена покретљивост, Зборник „Друштвене неједнакости“, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд 1987; Исто: Друштвени слојеви према основним димензијама социјалног раслојавања; Исто: М. Лазовић, О проблемима класне репродукције у југословенском друштву, часопис „Социолошки преглед“ 1—2, Београд 1986; У. Звекић, Међугенерациска вертикална покретљивост, часопис „Социолошки преглед“ 1—2, Београд 1981; М. Давидовић, Незапосленост и друштвена неједнакост у Југославији, часопис „Гледишта“ 7—8, Београд 1986.

Детаљ из синтагматике мита који наводи да је наш јунак напустио школовање због певања повезаћемо са значајем који добија образовни канал за реалну ВДП и стварање друштвених неједнакости. Насупрот реалности, Мирослав Илић је, управо жртвујући могућност за висок статус путем образовања, постигао успех. Пошто се посветио естради тек кад је покушао да школовањем обезбеди егзистенцију, мит наводи на закључак да је НКН музика боље решење од званичног канала за ВДП. Слојеви слушалаца који воле НКН музику по правилу не поседују висок образовни ниво, па мит нуди остварење њихове моралне сатисфакције. Позитивно решена егзистенција естрадне звезде омогућује обожаваоцима да пројектују сопствене жеље у њен успех и превазиђу сопствени реални недостатак — ниско образовање. Јунак мита сједињује у себи образовни канал и митску ВДП, па шире значење можемо читати као отклањање подвојености која постоји између интелектуалаца и људи ниског образовања (слојеви који слушају НКН музику), а очитовано у начину постизања успеха овог певача.

Познато је да појединац само од друштва стиче сатисфакцију за свој рад па тако и у миту Мирослав Илић најпре покушава да верификованим каналом постигне висок статус. Тиме НКН музика поставља алтернативни начин у виши положај према образовном каналу, али уважавајући друштвене норме, самом чињеницом да јунак мита најпре покушава да се школује. На тај начин омогућен је митски потенцијал који на „чист“ друштвени начин омогућава митску промену статуса слушаоцима НКН музике. Тиме се постиже значајна морална сатисфакција која њих изједначава са осталим деловима друштва.

Новонастали слој малих привредника по свом морално-социјалном положају стоји на маргинама друштва. Сличан положај по традиционалној представи о певачима, која их сматра непожељним занимањем и повезује са кафанама и вашарима, има и јунак мита. Упркос такој представи традиционалне културе, он је управо на естради остварио свој висок статус, па ћемо претпоставити да постоји могућност идентификације слоја малих привредника са Мирославом Илићем и његовим успехом. Успешна егзистенција по себи се може позитивно оцењивати, па мит говори о томе да, иако негирани као слој друштва, мали привредници у основи егзистирају као пуноправан део заједнице на морално-социјалном нивоу. С обзиром на то да је познато да овај слој поседује знатна материјална добра, такво значење мита говори о извесној моралној сатисфакцији тих људи који су на друштвено „неподесан“ начин стекли та добра. Митска сатисфакција у овом случају добија нов квалитет, а то је да више није у питању промена статуса појединаца, већ промоција целокупног друштвеног слоја на морално-социјално виши положај.

Навели смо да се, у изненађујућем броју, за НКН музику опредељују ученици и студенти, а њихов проблем је незапосленост (као извор социјалне неједнакости). Успех на естради прати стицање великих материјалних добара, а млади управо за то немају могућности. На тај начин митска прича потенцијално омогућује одређену материјалну сатисфакцију маладим људима ако се прихвате ставови о

успеху јунака мита. Алтернативни начин стицања богатства уз НКН музику има у случају наше митске приче „чисто позитиван“ предзнак, јер смо већ навели да Мирослав Илић свој успех по миту постиже на друштвено прихватљив начин. Због тога митска материјална сатисфакција коју пружа значење мита не реградира морално-социјални положај ученика и студента. То је веома значајно јер морамо претпоставити да код тих људи не постоји потреба за моралном сатисфакцијом, с обзиром на њихов образовни ниво. Мирослав Илић се песми окренуо тек кад је покушао да прође кроз образовни канал за ВДП, и материјална сатисфакција као значење мита тиме задржава морално висок ниво за остатак друштва, што у овом случају слушаоце НКН музике ставља у равноправан положај према другима. Тако заокружено значење мита је битно утолико што задовољава чак и оне слојеве који наизглед немају много везе са НКН музиком.

Посебно ћемо навести значење које произлази из јавног деловања Мирослава Илића у одбрану НКН музике. Он то чини тек у каснијем периоду каријере, како мит наводи, када је већ заузео своје позиције у јавности. Прихватајући стварање мита о Мирославу Илићу, публика својим обожавањем управо прибавља певачу те позиције, а он, схватајући шта публика жели од њега, надграђује митску представу о себи. Тако на одређени начин постаје преносилац ставова оних који га слушају осталим деловима друштва. Тиме се успоставља повратна спрега између „потрошача“ мита и њиховог естрадног идола, публика сама утиче на то да јунак мита прихвати слику коју су му наменили. Почетни утицај „звезде“ на обожаваоце да је прихвате враћа се њој самој кроз пројекцију онога шта они желе од свог идола. Тако сама публика постаје активан чинилац деловања НКН музике на остатак друштва кроз ставове своје „авангарде“ — певача те врсте музике. Због тога се може говорити да Мирослав Илић, остваривши повратну спрегу са публиком, тек тада почиње да брани НКН музику, преносећи друштву, у ствари, ставове својих слушалаца.

Још касније, кад су на поменути начин освојене позиције према остатку културе, јунак мита наводи да ипак постоји шунд у НКН музици. Контрадикторност ставова се разрешава управо признањем да неки делови НКН музике јесу шунд, чиме се у ствари потенцира како је остатак те музике квалитетан. Мит и овде пружа људима који слушају НКН музику моралну сатисфакцију, јер кроз такав став о квалитету музике коју воле, желе да пренесу да су „достојни“ да се прикључе осталим сегментима културе, а не да буду одбацивани као до сада. Таква веза публике и њеног идола наводи на претпоставку да друштво кроз њега обожава само себе¹⁰, тачније да првенствено учвршћује сопствене ставове, а затим, делујући кроз свог идола, по-

¹⁰ У питању је веома широко схваћен појам тотема по Диркему, где он представља спону око које само друштво учвршћује свест о себи као социјалној заједници. Значајно је то што и овде имамо људе који слушају НКН музику, која им постаје „поглед на свет“, а како ту музику омаловажава званична култура, и на тај начин стичу свест о себи као групи која може да делује на остатак заједнице. Упоредити: Е. Диркем, *Елементарни облици религијског живота*, „Просвета“, Београд 1982, 191.

кушава да их пласира остатку друштва и тако се наметне као активан чинилац промена у оквиру шире заједнице.

Закључак

Сви досадашњи ставови наводе на то да је мит постигао директну и значајну друштвену покретљивост, својим значењем, за оне људе који га прихватају, а шире за оне који воле НКН музику. Посебно је значајно што је то постигнуто на морално „чист“ начин, насупрот „званичном“ мишљењу да је НКН музика културно невредна појава. Већ на први поглед може се видети да митска прича онима који је прихватају нуди само митску промену статуса, а она је омогућена тиме што Мирослав Илић, као звезда из масовне културе, директно утиче на ставове својих „потрошача“. Посебан квалитет је што мит инсистира на препрекама које реално постоје за ВДП у друштву, а, с друге стране, омогућује сатисфакцију на оба нивоа, моралном и материјалном.

Пожељан статус се постиже на основама превазиђене традиционалне културе, што говори о ревалоризацији положаја свих људи који такав начин живота претпостављају урбаном, савременом начину. Тиме мит превазилази још неке оквире јер говори о културном, а не само о социјалном положају људи који га прихватају, што је значајно зато што постаје кохерентна целина заокруженог значења. Тиме се објашњава велика пријемчивост коју мит има за публику, то што на одређени начин представља „поглед на свет“, а, самим тим, остварује веома важну илузију реалности, која омогућава пројекцију успеха његових „потрошача“.

Насупрот реалном стању слојева који слушају НКН музику, а који не поседују „културни капитал“ — друштвену моћ, и тиме поспешују стварање друштвених неједнакости, митска прича јунака наводи као „трибуна“ у одбрани тих људи. Масовна култура по својој природи утиче на ставове потрошача, па и Мирослав Илић представља за своје слушаоце одређени друштвени ауторитет који делује уместо њих. То је и следећи циљ значења мита — да оствари иреалну могућност поседовања велике друштвене статусне моћи оних који слушају НКН музику.

Marko Stojanović

THE CHANGE OF STATUS THROUGH THE MYTH ABOUT SINGER
OF NEWLY COMPOSED FOLK MUSIC

Summary

This paper is an attempt to analyse some non-musical aspects of phenomenon appearing in our country during last decades, under the adopted name »newly composed folk music«. This kind of analyses is enabled by the myth story, created by mass-media and press, about the singer of the kind, Miroslav Ilić.

Lately, a close social structure exists with us, unabling the change of status for certain stratum. Such closed societies are usually corresponding to social portraits of newly composed music listners, thus myth represent a base upon which such stratum are enabled to construct own possibilities towards the change of social status. Mythic story favours the life style of such people, offering identification with the »star« life, in which way they become desired models of existence. Appearing within the frame of mass culture product, such model of existence overgrows the basical target through the meaning of myth, indicating the social and cultural unstratification of society through social context of people who are »consumers« of such myths. The attitude insisted by myth, enables us to see the tendency towards satisfying the social layers accepting the myth, and finding the social roots of the myth.